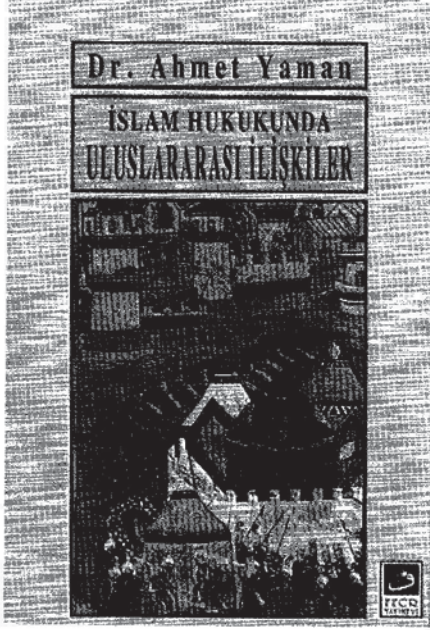

Uluslararası İlişkilere Fıkhî Bir Bakış

Prof.Dr. AHMET YAMAN

FECR YAYINLARI
ANKARA 1998,
406 S., 16X24 cm,
ISBN: 9757138290

İslam, salt akide veya salt ahlaki ilkeler ve ibadetler düzeni değil, bunun yanı sıra insan ve toplum hayatını ilgilendiren konularda da hükümler koyan bir dindir. Bu durumun bir yansıması da devletler hukuku alanında görülmektedir. Öyle ki, İslam hukukunun ilk tedvininden itibaren, hukukun diğer şubeleriyle beraber devletler hukukuna ait esasların da, Batılı hukukçulardan tam sekiz asır önce tespit edildiğini ve hatta hukuku ilgilendiren ilk müstakil eserlerin bu alanda verildiğini biliyoruz.

İşte, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Ahmet Yaman'ın elimizdeki çalışması, uluslararası ilişkileri İslam hukukunun bakış açısıyla ele alıp değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Temelini, müellifin doktora tezinin oluşturduğu kitap, genel sayılabilecek bir isimle yayımlanmış olmakla

birlikte, esas itibariyle 'barış temeline dayalı' uluslararası ilişkileri ele almaktadır. Konunun hasmâne boyutu aynı yazarın 'İslam Devletler Hukukunda Savaş' adlı eserinde (Beyan Yayınları, İstanbul 1998) incelenmiştir.

'Barış esasına dayalı devletlerarası münasebetlerin, İslam hukuku tarafından tanınmadığı' şeklindeki iddiaları sorgulayan eser, İslam devletler hukukunun, çağdaş dünyada ne anlam ifade ettiğini; günümüz Müslümanlarının, çok karmaşık hale gelen devletlerarası ilişkilere, kendi dinleriyle de barışık kalarak hangi oranda müdahil olabileceklerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Müellif konuları incelerken, konuyla ilgili olarak başta Hz. Peygamber dönemi olmak üzere ilk dönemlerden bol miktarda örnek vermiş; mezhepler arasındaki ihtilafı konuları delilleriyle birlikte irdeleyip genellikle bir neticeye bağlamış; konunun günümüzü ilgilendiren aktüel yönüne değinmeyi de ihmal etmemiştir. Öte yandan, müsteşriklerin görüşlerine sık sık atıfta bulunulmuş; gerektiğinde bu görüşlerdeki hata ve eksikliklere hatta saptırmalara işaret edilmiştir.

Oldukça zengin bir bibliyografyadan süzülerek oluşturulan araştırma, bir "giriş" ve üç "bölüm"den oluşmaktadır.

Eserin giriş kısmında, devletler hukuku ile İslam devletler hukuku hakkında genel bilgiler verilmiş, konunun ilk kaynakları ve İslam hukukuna hakim olan temel ilkeler ortaya konarak devletler hukuku tarihinde İslam'ın yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Devletler hukukunun tam bir hukuk düzeni olmasının, İslam hukukunun teşekkül ve tedviniyle başladığını belirten Yaman, bu alandaki ilk Batılı müelliflerin Endülüs ve Sicilya'daki birikimden oldukça istifade etmiş olan İspanya ve İtalya'dan çıkmış olmasına; üstelik Batılı devletler hukukunun en büyük kurucu ustası olan Hugo Grotius'un bu alandaki birikim ve yetişmesini, İstanbul'da sürgün hayatı yaşarken incelediği İslam hukuku kaynaklarına borçlu olduğuna; buna rağmen Batı'nın 1856 gibi geç bir tarihe kadar, başka dine mensup millet ve devletleri bu hukuk dalının hak süjesi saymadıklarına dikkat çekmektedir.

Müellifin tespitlerine göre, İslam devletler hukuku alanındaki düzenlemelerin temelinde, konuyla doğrudan ilgili yirmi beş ayet içeren Kur'ân-ı Kerim, Allah Rasulünün Sünneti ve onu takiben de râşit halifelerin tatbikatı bulunmaktadır. Bunlardan Hz. Peygamber ve halifelerinin uygulamalarının, devlet başkanlığı ve or-

du komutanlığı yönleri sebebiyle, Kur'an-ı Kerim tarafından teyit edilmediği sürece yardımcı kaynak durumunda olduğu belirtilmektedir. Diğer yardımcı kaynaklar ise, Müslümanların imzalayacağı anlaşmalar, uzman hukukçuların konuyla ilgili görüşleri, İslam'ın ilke ve hedefleriyle çatışmayan uluslararası örf ve adetler ile mütekabiliyet esaslıdır.

Konuyla ilgili siyer, cihâd ve meğâzî kavramlarına değinen müellif, Batılı yazarların, cihadı 'adaleti temin etmek ve haksızlığa engel olmak' şeklindeki aktif anlamından bilinçli olarak kaydırarak; bu kavramı, tüm dünya Müslüman oluncaya ya da İslam hakimiyetine boyun eğinceye kadar Müslümanların sürekli genişlemesini sağlayan kutsal bir savaş (holy war, heilige krieg) olarak lanse ettiklerini belirtmektedir.

Müellife göre, İslam'ın uluslararası ilişkiler alanında gerçekleştirdiği reformlardan en önemlisi, bu hukuk alanını siyasi otoritenin takdirine dayalı keyfilikten kurtarması ve bütün kurumları ile oluşmuş, bağlayıcı hükümlere ve müeyyidelere de sahip, evrensel ve uygulanabilir bir hukuk düzeni haline getirmesidir. (s.45) Bu alanda, İslam 14 asır önce bağlayıcı hükümler tespit etmişken, günümüzde bile, uluslararası ilişkiler alanında hâlâ güçlü devletlerin kendi menfaatlerini korumaya yönelik keyfi tutumlarının ağırlıkta olduğu açıkça gözlenmektedir.

Çalışmada, daha sonra, İslam devletler hukukuna hakim olan şu temel ilkeler üzerinde durulmuştur: Hukukilik (esasları önceden belirlenmiş bir hukuki zemine oturması ve diğer milletlerle daima hukuk çerçevesinde münasebet kurulması), ahlakilik (hukuki emirler, genel bir ahlaki çerçeve içinde temellenir), adalet (sıcak müdahaleler bile sınırını aşmadan biter), eşitlik (Her devlet eşit düzeyde tüzel kişi kabul edilir), ahde vefa (Bir anlaşma, ancak karşı tarafın anlaşmayı çiğnemesi veya çiğneme ihtimalinin açıkça belirlenmesiyle bozulabilir), din tebliği (Klasik kaynakların 'hilafet' kavramı içinde değerlendirdikleri bu ilke, vazgeçilmezdir.) (s.44-63)

'Devlet, Devletlerarası Camianın Hukûkî Taksîmi ve Devletlerarası İlişkilerin Niteliği' başlığını taşıyan birinci bölüm de, konunun hukuki bir zemine oturtulabilmesi için, başlığın içerdiği konuların yanı sıra, İslam hukukunda devlet, uluslararası hukuk açısından devletin unsurları, devletlerarası camianın hukuki taksimi ve İslam hukukuna göre devletlerarası ilişkilerin temel niteliğinin savaş mı, yoksa barış mı olduğu meselesi incelenmiştir.

'İslam Hukukunda Devlet' altbaşlığı altında, devletin tarifi, gerekliliği, unsurları, başta hilafet olmak üzere devlet ve devlet başkanını ifade etmek üzere kullanılan kavramlar ve devletin uluslararası platformda tanınması konuları işlenmektedir.

'Tanıma' kavramının, uluslararası ilişkiler alanına Avrupalı sömürgeci devletler tarafından, ortak çıkarlarını korumak ve yeni devletlerin oluşumunu denetimlerinde tutmak amacıyla sokulmasına rağmen, bazı müsteşriklerin 'İslam'ın kendi dışında bir din ve devlet tanımadığını, onun için de savaş dini olduğunu' ısrarla iddia etmelerine dikkat çeken müellif; İslam hukukuna göre, gayrimüslim devletlerin, kendi ülkesi ve halkıyla bağımsız bir siyasi teşkilat ve dolayısıyla devletler hukukunun süjesi olarak tanındığını ifade etmiştir.

Bir devletin beşerî [tebaa/halk], hukuki [egemenlik] ve fizikî [ülke] olmak üzere üç unsurdan oluştuğunu ifade eden Yaman, beşerî unsuru ele alırken, Medine vesikasından başlayarak Müslüman ve gayrimüslim vatandaşların durumlarını ve İslam ülkesinin sınırları dışında yaşayan Müslümanların, devletin beşerî unsuruna dahil sayılıp sayılmayacağını incelemiştir.

Gayrimüslimlerin, temel insan hakları açısından Müslümanlarla neredeyse aynı seviyede olmakla beraber, devletin işletilmesinde ve toplum hayatını belirlemede aynı düzeyde olmadıklarını ifade eden Yaman; yasa organının ancak Müslümanlardan oluşabileceğini, gayrimüslimlerin yürütmeye görev almasında bir sınırlamanın bulunmadığını, yargı konusunda ise özel hukuk alanına giren olaylarda yargı bağımsızlığına sahip olacaklarını ileri sürmektedir. (s. 78-79)

Devletin hukuki unsuru olan egemenlik konusunda gündeme gelen 'devlet otoritesinin etki ve bağlayıcılığının ülke sınırlarını taşıyıp taşımadığı' (şahsîlik/mülkîlik) konusunda, bugün devletler hukukuna hakim olan çağdaş yorumların, 'ceza hukuku alanına giren konularda mülkîliğin, özel hukuk işlemlerinde ise şahsîliğin esas olduğu' şeklindeki Hanefî anlayışına çok yakın olduğu; diğer mezheplerin ise her iki alanda da şahsîliği benimsediği, dolayısıyla ülke sınırlarının esas alınmadığı ortaya konmuştur.

Bugünkü devletler hukuku teorilerine göre 'ülke' kavramının, karanın yanı sıra deniz ve havayı da kapsayacak şekilde genişlediği belirtildikten sonra, bu anlamdaki 'dâr' kelimesi incelenmiş; daha kurucu Medine vesikasında devletin sınırını tesbit cihetine gidildiği halde, 'İslam devletinde sınır fikrinin hiç bulunmadığı

ğî'na dair iddiaların ortaya atılabilmesi, hayretle karşılanmıştır.

Kara suları ve kıta sahanlığı gibi konular incelendikten sonra, diğer bir başlık olan 'Devletlerarası Câmîânın Hukûkî Taksimi'ne geçilmiş; bir ülke/bölgenin dârulislâm şeklinde tanımlanmasının ölçüsü belirlenmeye çalışılmıştır. Öte yandan fıkıh kaynaklarındaki dârulharb terimini, bugün kullanılan 'yabancı ülke' tabirinin karşılığı olarak anlamak gerektiği; bu istihlahların kullanıldığı dönemlerde 'devlet' mefhumunu ifade edecek bir ikinci kavram tespit edilmemiş olduğu için dârulharb kavramının, savaş halinde bulunmasalar bile dârulislâm olmayan bütün ülkeler için kullanılması sebebiyle, sanki dârulislâmın tüm gayrimüslim dünya ile daimi bir savaş halinde olduğu şeklinde bir imajın oluştuğu vurgulanmıştır. Şayet dârulharb teriminin kullanılmasında ısrar edilecekse, ancak o ülkenin dârulislâm ile fiilen veya kuvvetli karinelere binaen muhtemelen savaş halinde olması durumunda kullanılması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Aslında İslam varlığına ve kendi içinde yaşayan Müslümanlara karşı hasmane bir tutum takınmayan bir devlet, bu tasnifteki üçüncü bir unsur olarak dârussulh adını almalıdır. Bu şekildeki üçlü bir tasnifin naslara değil, ictihada dayandığına ve bu icihadın temelinde de, o dönemdeki uluslararası ilişkilerin genel tabiatının bulunduğu dikkat çeken Yaman, günümüzdeki uluslararası ilişkilerin son derece artması ve karmaşıklaşması sebebiyle bugün için bu şekildeki bir tasnif yapılmasının oldukça zorlaştığını belirterek, daha anlaşılır ve daha hukuki olacağını düşündüğü yeni bir taksimi önermektedir. (s. 110)

Diğer bir alt başlık olan 'Devletlerarası İlişkilerin Niteliği', belki de İslam devletler hukukunun en can alıcı noktalarından birini irdelemektedir. Muhtemelen dönemlerindeki sürekli askerî faaliyetlerin ve fetihlerin oluşturduğu galibiyet psikolojisi içindeki ilk müçtehitlerin çoğunluğu, uluslararası ilişkilerdeki esasın savaş olduğu, barışın ancak maslahat bunu gerektirdiğinde söz konusu olabileceği kanaatini benimsemiştir. Buna mukabil, azınlıkta kalan bazı ilk müçtehitlerle, Batı karşısında zayıflamış ve geri kalmış İslam dünyasının psikolojisi içinde yetişen yeni araştırmacılar ise, bazı istisnaları dışında pasif bir barış politikasını benimsemişlerdir. Müsteşrikler ise, klasik devir İslam hukukçularının cumhurunun vardığı neticeyi, İslam hukukunun uluslararası ilişkilerdeki değişmez yorumu olarak kabul ederek bunu istismar etmişlerdir.

Tarafların fikir ve delillerini iki ayrı başlık halinde inceleyen müellif, daha sonraki 'Değerlendirme' başlığı altında, nasları kendi bütünlüğü içinde ele almak yerine, parça parça delillere tutunarak veya nesh işleminin çerçevesini olabildiğine genişleterek sağlıklı neticelelere varmanın imkansızlığına vurgu yapmış; ilişkilerin temelinde –daha önce de sık sık dile getirdiği– 'davet ve tebliğ' esasının bulunduğunu; bu yükümlülüğe karşı diğer devletlerin koyacağı tavrın, ilişkilerin dostâne veya hasmâne bir üslupta devam etmesini belirleyeceğini ifade etmiştir. "Yoksa (...) birçok müsteşrikin dediğinin aksine, gayrimüslimlerle ilişkilerin temelini, daha işin başında savaş hukuku teşkil etmemiştir." (s. 129)

Bu bağlamda kitabı okurken, önceki bilgilerimizin de zihnimize daha iyi oturduğunu görüyoruz. Mesela, 'Müslüman oluncaya kadar insanlarla savaşmayı öngören' hadisin sadece Araplardan müşrik olanlara has olduğu ve başta cizye ayeti olmak üzere bazı ayetikerimeler ve asrısaadet uygulamaları ile sınırlandırılmış bulunduğu, önemli bir ayrıntı olarak verilmektedir. Yine 'Mekke dönemindeki af ve müsamaha ayetlerinin Medine dönemindeki sert ayetlerle neshedildiği' şeklindeki genellemenin yanlışlığını, dolayısıyla Mekke döneminde inmiş olan sert ayetler olduğu gibi, Medine döneminde inen af ve müsamaha ayetlerinin de bulunduğunu, müellif örnekler vererek ortaya koymaktadır. (s.135)

Normal hayatın akışında gündeme gelen ilişki türleri olan 'Barış temeline dayalı olağan ilişkiler'e ayrılan 'İkinci Bölüm', anlaşmalar imzalamak, diplomatik ilişkiler, eman müessesesi, ekonomik ilişkiler ile kültürel ilişkiler şeklindeki ana başlıkları kapsamaktadır. (s.139-307)

Herhangi bir İslam idaresinin uluslararası politikalarının, İslam'ın izzetinden taviz vermemek şartıyla dünyada sükun, barış ve huzurun teminine matuf olması gerektiğini belirterek konuya giriş yapan müellif, zaten İslam'a yönelişlerin de daha çok barış zamanlarının sosyal tesirleriyle olduğunu nakletmektedir.

Fukaha çoğunluğunun, belli bir süre ile kayıtlı olmak ve Müslümanlar için bir fayda sağlaması veya zaruret durumu olması şartıyla gayrimüslimlerle anlaşma yapmayı caiz addettiklerini belirten Yaman, İslam hukukçularının anlaşmanın yapılabilme şartları, muhtevası ve süresiyle ilgili olarak getirdikleri kayıtların doğrudan naslardan değil, naslarla siyer verilerinin çevresel ve döneysel faktörlerle yorumlanmasından

çıkarılan sonuçlar olmaları sebebiyle bağlayıcı olmadıkları; dönemin şart ve ihtiyaçlarına göre devlet sorumlularının bu konuda inisiyatif sahibi olacakları kanaatindedir.

İslam devletler hukukunda anlaşmalar konusunda ahde vefânın sadece ahlâki bir erdem değil, kesin bir hukuk kuralı olduğunu tekrar hatırlatan Yaman, siyasi idareler değişse bile anlaşmanın öngörülen müdetçe süreceğini belirttiikten sonra, savaş ilanının anlaşmalara tesiri konusu üzerinde durmaktadır.

Hanefilerin ‘maslahatın değişmesi sebebiyle anlaşmaların yeniden değerlendirileceği’ne yönelik düşüncelerini ele alan Yaman, burada zikredilen maslahattan maksadın, tabii veya siyasi olaylara bağlı çok köklü değişiklikler olduğunu; aksi takdirde ahde vefânın anlamının kalmayacağını zikretmektedir.

‘Diplomatik İlişkiler’i konu edinen başlık, aksi iddialar sebebiyle, Asrısaaadetteki diplomatik ilişkilerin yalnızca dinî değil, siyasi içerik de taşıdığını gösteren tarihî delillerle başlamaktadır. (s.179)

Müslümanların diplomasi anlayışı ve uyguladıkları biçimin diğer medeniyet çevrelerini etkilediğini belirten müellif, diplomatik ilişkiler düzeninin Medine döneminin ilk yıllarından itibaren İslam devletler hukukundaki yerini aldığı halde, İslam muhitleri dışında ancak XIX. yüzyıl sonlarından itibaren hukuki temele oturtulmaya çalışıldığını kaydeder.

Diplomasinin kullanım alanları, tarihî gelişimi, temsilcinin tesbiti ve kullanılan dil konularındaki düzenlemelere değinen Yaman, temsilcinin hukuki statüsü (hukuki imtiyaz ve diplomatik bağışlıklar) ve diplomatik ilişkilerin sona ermesini de ele almaktadır.

Buna göre, diplomatik temsilcilerin kişi dokunulmazlıkları kesin olduğundan, diplomatın gittiği ülkelerin yetkililerinin zımni izin ve bilgisi dahilinde öldürülmeleri savaş sebebi sayılır.

İslam hukukçuları kazai alanda, çağdaş düzenlemelerin aksine hiç kimseye bağışlılık tanımaz Bu itibarla, ceza hukuku alanında bütünüyle yargı bağımsızlığını temel alan uluslararası düzenlemeler İslam idaresi tarafından kayd-ı ihtiraziler ile benimsenebilir. Diplomasi temsilcilerinin vergilendirilmesinde (ya da muaf tutulmalarında) ise uluslararası örf ve müteakabiliyet prensibi esas alınacaktır.

‘Eman Müessesesi’ başlığı altında ise, ülke dışından bir gayrimüslimin darulislama korkusuzca girebilmesini sağlayan hukuki ve fiili himaye işlenmektedir. Bu iş-

lem, tek taraflı bir taahhülle ya da müracaata binaen gerçekleştirilen bir akitle gerçekleşebilmektedir. Burada mezheplerin emanın geçerlilik şartı olarak düşündükleri unsurlar gözden geçirilmiş ve art niyetleri sezilmediği sürece müracaat edecek şahısların ülkeye girişlerinin engellenmemesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Eman verme yetkisi konusundaki tartışmalara değinen müellif, eman yetkisinin tek tek fertlere verilmesinin, günümüz uluslararası ilişkileri açısından uygun olmayacağını belirtmektedir. Müstemenin, temel hak ve hürriyetler bakımından zimmilerle aynı statüde kabul edildiği, ancak İslam’ın yüceliğini ve milli güvenliği korumaya yönelik bazı şekli kısıtlamalar yapılabileceği, zaten müstemenin muamelat hükümlerinde İslam ahkamına tabi olduğu vurgulanmaktadır. Emanın süresi konusundaki mezhep görüşleri ve deliller incelendikten sonra, konunun durum ve şartlara göre yeniden ele alınıp düzenlenebileceği sonucuna varılmıştır. Son olarak devlet veya kamuya bir zarar söz konusu olduğunda, günümüz pozitif hukukundaki ‘sınır dışı etme işlemi’ne benzer bir biçimde, devlet yetkililerine emanı sona erdirmeye hakkı verildiği ifade edilmiştir.

‘Ekonomik İlişkiler’ başlığına bir giriş olarak cahiliye dönemindeki ticari durumu ele alan müellif, İslam’ın, sınır ötesine iktisadi ve ticari ilişkiler vasıtasıyla ulaştığını zikretmiş, ekonomik ilişkilerin meşruiyetini ve çeşitlerini ele alarak dış ticaretin vergilendirilmesi, dinî/siyasî sebeplerle kısıtlanması, gümrük birliği oluşturulması konularına değinmiştir. Bunun dışında, ibadet ve diğer İslami hükümleri serbestçe yapabilmeleri halinde ülke dışına işçi olarak çalışmaya gidilebileceği, transit geçiş meselesi, devletlerarasındaki kredi ve hibe ilişkileri, çok uluslu ortaklıkların durumu gibi konular işlenmiştir. (s.267-296)

‘Kültürel İlişkiler’ başlığı altında, kültürel antlaşmalar yoluyla bilgi ve teknoloji transferlerinin yanı sıra turizm faaliyetlerine de yer veren müellif, Mescidiharam dışındaki mescitlere, saygınlığı ihlal edilmemek ve kasdı aşmamak kaydıyla giriş izni verilebileceği sonucuna varmaktadır. Öte yandan, Kur’ân-ı Kerim, hadis ve fıkıh kitapları gibi kaynakların darulharbe götürülmesi konusundaki fukahânın menfi bakış açısı, Tahâvî’den de destek alınarak, Kur’ân’ın henüz inmekte olduğu döneme ait olan ve bu kaynakların zayi olması endişesine dayanan bir hükmün uzantısı olarak açıklanmaktadır. Dışarıdan gelecek yazılı materyal konusuna da değinen müellif, insanları İslam inancının safiyetinden uzaklaştıracak kültür unsurlarına tedavül iz-

ni tanınmaması gerektiğini belirterek, fukahanın da aynı doğrultuda hüküm verdiklerini nakletmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, hareket noktası itibarıyla ikinci bölümdakilere benzemeyen ama yine de barış esasına oturan ilişki çeşitleri ele alınmıştır. 'Barış Temeline Dayalı Olağanüstü İlişkiler' genel başlığına sahip bu son bölümün ana konularını, özellikle suçluların iadesini içeren adli ilişkiler, devletlerarasında baş gösterecek bir savaş durumunda takınılabilecek tavırlardan birisi olarak tarafsızlık, daha çok askeri yardımlaşmanın ele alındığı askeri ilişkiler ve tahkim (uluslararası ihtilafların barış yoluyla giderilmesi) meseleleri oluşturmaktadır. (s.309-353)

Devletler arasındaki 'suçluların iadesi' türü adli yardımlaşma antlaşmalarının, devletin menfaatleri ve Müslümanların maslahatları düşünülerek akdedilmesinin önemine değinen Yaman, bir İslam idaresinin çok zorunlu olmadığı sürece, Müslümanların iadesi sonucunu doğurabilecek adli antlaşmalar imzalamaması gerektiğini, hatta suçluların iadesine yönelik bir antlaşma yoksa, müstemenin bile kendi isteği dışında iadesinin doğru olmadığını belirtir. Müellife göre, İslam hukukunun şahsi mi yoksa mülki mi olduğu noktasındaki tartışmalarda, kendisinin de tercihi olan şahsiliğe esas alındığı takdirde, zaten suçu sabit olan Müslümanın iadesine gerek kalmadan İslam ülkesinde cezalandırılması mümkün olacaktır.

Zamanın belli başlı güçleri arasındaki temel davranış tarzının genellikle savaş olması sebebiyle, klasik fukaha tarafından bir bütün olarak ele alınmayan tarafsızlık konusunun temellerinin, siyer ve cihat bahislerinde dağınık olarak bulunabildiğini belirten Yaman, Hz. Peygamber ve sonrasındaki birçok uygulamanın, Müslümanların tarafsızlık kavramına uzak olmadıklarını gösterdiğini belirtmektedir.

İslam hukukçuları, askerî güç ve ilişkilerin dünya siyasetine yön vermedeki etkin rolünün yanı sıra İslam mesajının hemen hemen tüm zamanlarda hasmane tavırlara muhatap kalması gibi sebeplerle, askerî ilişkilere diğer konulara nispetle daha çok önem vermişlerdir. Bu minvalde, silah ticareti konusunu ele alan müellif, askerî araç ve gereçlerin milli sanayi içinde üretilmesinin gerekliliğine vurgu yaptıktan sonra, fukahanın silah ithaline herhangi bir kısıtlama getirmediğini, dışarıya silah ve mühimmât ihracının ise ilke olarak caiz görülmediğini bildirmektedir.

Yabancı üsler konusuna da giren müellif, günümüzdeki anlamıyla üs anlayışı o günlerde tanınmadığı için

ve günümüzdeki üsler ülke egemenliğine hâlel getirir nitelikler taşıdığı için, bunların varlığına müspet bakan içtihatların benimsenmesini mümkün görmediğini belirtir. Yine uluslararası planda askerî antlaşmalar yapmanın ve ortak savunma paktları kurmanın meşruyetini gösteren deliller bulunsa da, gayrimüslimlerle ortak askerî savunma ve işbirliği antlaşmaları imzalamanın, üzerinde derin araştırmalar yapmayı gerektiren bir konu olduğunu söyler. (s.331-336)

Savaş sırasında gayrimüslimlerden yardım istemeyi irdeleyen müellif, Malikiler dışında diğer fukahaca savaşta gayrimüslimlerden yardım alınabileceğini, ancak bunun bazı şartlara bağlı olduğunu ifade ederek, konunun askerî ve siyasi bir tercih işi olduğu sonucuna varmaktadır. Öte yandan bir İslam idaresinin, başındaki bir problemi kendisi hiç karışmadan yabancı bir askerî güce havale etmesinin tamamen farklı olduğu ve bu noktada cevazın olmadığı kesin ifadelerle söz konusu edilmektedir.

Üçüncü bölümün son konusunu oluşturan uyuşmazlıkların hakemler eliyle çözümlenmesine (tahkim), Kur'ân-ı Kerim'de farklı vesilelerle işaret edildiği; ilk dönemlerde ordu komutanlarına verilen genelgelerden de tahkimin uluslararası uyuşmazlıkların giderilmesinde müracaat edilen bir çözüm yolu olduğu söylenmiştir. Müellifin tespitine göre, Müslüman tarafın hakemlik sözleşmesine koyacağı şart ve çekincelerle Müslümanların maslahat ve menfaatlerinin korunması yönünde yapılacak düzenlemeler, Müslümanların da uyuşmazlıkları uluslararası tahkim faaliyetleri marifetiyle giderebilmesine imkan verecektir. Tahkimin bağlayıcılık yönü, İslam hukukçularının çoğuna göre, 'henüz hüküm verilmeden önce tarafların tahkimden vazgeçmelerinin mümkün olacağı' şeklindedir. (s.341-353)

Müellifin vardığı sonuçları maddeler halinde listelediği uzunca bir 'Sonuç' bölümüyle sona eren çalışma, sonuna eklenen dizin ve haritalar ile kendisinden istifadeyi kolaylaştırmıştır. ■

Necmeddin GÜNEY*

dipnot

* Araş. Gör, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi